

УДК 821.161.2–1.09М.Шашкевич

Василь ГОРИНЬ

**ПОЕТИЧНА ПЕРЛИНА ШАШКЕВИЧА
(аналіз та інтерпретація вірша “Веснівка”)**

*Цвітка дрібная
Молила неньку,
Весну раненьку:
“Нене рідная!
Вволи ми волю,
Дай мені долю;
Щоб я зацвила,
Весь луг скрасила,
Щоби я була,
Як сонце, ясна,
Як зоря, красна,
Щоби-м згорнула
Весь світ до себе!”
“Доню, голубко!
Жаль мені тебе,
Гарная любко;
Бо вихор свисне,
Мороз потисне,
Буря загуде;
Краса змарніє,
Личко зчорніє,
Головоньку склониши,
Листоньки зрониши –
Жаль серцю буде”.*

У “Русалці Дністровій”, виданій 1837 р. в Будимі “Письмом Королівського Всеучилища Пештського”, вміщено шість поезій Маркіяна Шашкевича. Поряд із віршем “Згадка”, баладою “Погоня”, що з іншими творами згодом склали історичний цикл поезій поета, думками “Розпука” і “Туга за милою”, а також сонетом “Сумрак вечерний” тут вміщено ліричну поезію “Веснівка”.

Після маніфестаційного “Передслів’я” М. Шашкевича поезія “Веснівка” могла бути поставлена на перше місце як програма поетичного розділу альманаху. Однак автори, упорядковуючи “Русалку Дністрову”, очевидно, пам’ятали долю “Зорі”, яку цензура не допустила до друку, а тому вдалися до певних “хитрощів”. Вони

винесли у підзаголовок на титул оте “Ruthenische Volkslieder” і поряд з народними піснями, що зайняли половину альманаху, свої оригінальні твори включили далі в розділі “Складання”. Розділ поезій відкривали два вірші М. Шашкевича “нейтрального” змісту – “Згадка” і “Погоня”. Мимоволі спадає на думку: “Веснівка”, ніби заховавшись, стоїть у тексті п’ятою.

Чи усвідомлювали упорядники, що саме ця поезія стане естетичною окрасою альманаху? І як зродився цей вірш у поетичному серці Шашкевича? Чомусь-то Іван Франко “Веснівку” взяв за епіграф до другої частини своєї статті “Критичні письма о галицькій інтелігенції”, а Богдан Лепкий висловився дуже чітко: “Хто написав такий вірш, мусив бути великим поетом”. Таким відкривається перед нами світ поезії Маркіяна Шашкевича.

Водночас, починаючи від І. Франка, отих його слів: “Та не в добру путь вибралася “цвітка дрібная” до нашої багатоспасасемої Галичини, не могла вона “згорнути весь світ до себе”, бо пора була прикра, студена, – і заморозила дрібну цвітку”¹, до М. Шалати, О. Петраша й далі, дослідники (скільки років!) намагалися розгадати секрет цієї перлини, відшукати код образного смислу поезії. Доходило навіть до анахронізму у трактуванні “Веснівки”, що вона приховує політичний підтекст, має ідеологічне навантаження, уособлюючи явища й події на певному етапі суспільного розвитку (соціально-політичний контекст).

Спробуємо поглянути на цей вірш з іншого боку. Очевидно, щоб зрозуміти поетичний текст і визначити стрижневий код певної художньої структури, – у цьому разі загадкову чарівність твору, його образно-сміслову навантаження, – потрібно спиратись на постулат, що література має позачасове значення. Треба насамперед у процесі аналізу відділяти текст від контекстів (соціально-політичного, літературно-історичного, навіть автобіографічного) і вивчати твір окремо, побачити його таким, яким він є насправді, яким його створив автор (текстуальний аналіз). Усвідомити, що літературний твір “долає” особливості історичного процесу і його можемо вивчати без задалегідь окреслених ідеологічних припущень чи політичних передумов, інших суспільних нашарувань².

“Веснівка” Маркіяна Шашкевича й належить до тих творів, що мають позачасове значення, вона стала твором “на всі часи”. Бо, власне кажучи, у людській природі ті самі переживання, пристрасті чи навіть обставини повторюються і логічно постає питання: чи визначальним тут має бути зовнішній контекст у вигляді “соціального тла”, життєвої конкретики, суспільних умов.

Застосовуючи цей принцип вивчення тексту, особливо твору поетичного, ми хочемо відгадати, в якій ситуації він був створений, який подув навівся до поета, які почуття охоплювали творця. Відгадка зрозуміла – це вибух натхнення, що охопило його, а поет лише фіксував той особливий стан душі, перебуваючи в полоні творення, захвату, втіхи. Згодом, віддаляючись, настає усвідомлення творцем того дива, що спонукало появу твору, а перейшовши до читача, озивається в його душі, викликає в новому вимірі людське співпереживання або безпосередньо пережите ним.

¹ Франко Іван. Збір. творів: у 50 т. – Київ, 1980. – Т. 26. – С. 93.

² Баррі Пітер. Вступ до теорії. Літературознавство та культурологія / Пітер Баррі. – Київ, 2008. – С. 26–27.

“Веснівка” дивує своєю простотою, ошадливістю тропіки, однак за цією невигадливістю криється поетична чарівливість, почуттєвість, щирість – звернення до людських емоцій, до людського серця. Канва твору викликає стан якогось трепету, тривоги. Текст побудований за принципом своєрідної розмови двох – неньки й доні. Але це не просто розмова, а художній діалогізм; одночасно це драматична картина, розгортання сюжету за законами драми. Протиставлення, як у народній поезії, побудоване за принципом протилежностей (поетика контрасту), що наявний у багатьох зразках українського фольклору.

Художня домінанта в поезії – гармонія між думкою і почуттям, перехід від бажаного, сподіваного до безнадійного, нездійсненого, перехід від однієї тональності до іншої. Не забуваймо, що тут превалює головню почуттєва наповненість, емоційне навантаження, які викликають сугестивність душевних станів. Поет не відкриває смислів, ніби приховує їх (не смислова сув’язь, а почуттєва наповненість). Пам’ятаємо також, що М. Шашкевич належав до епохи романтизму, творив у руслі іманентно пережитого буття, що трактували як символ об’єктивного світу. Поет знав слов’янську міфологію й водночас використовував фольклорні надбання рідного народу. Саме у фольклорі поети-романтики черпали ті зразки, що становили їхню естетику (пізнання національного духу, символіка природи, увага до індивідуальності людини тощо).

І тут читач має відповідати на сутнісне питання: він мав би осмислити оту стрижневу сюжетну лінію – діалог неньки і дочки, щоб наблизитися до розуміння драматичної колізії між бажаним і дійсним. Читач мусив би озватися на голос поета, включитися у так звану співпрацю з автором (без надмірного домислювання чи ідеологічних інтерпретацій). Це лише в ранній поезії “Згадка” (“Заспіваю, що минуло, // Передвіцький згану час...”), що виникла у зв’язку з поемою “Дочка Слави” Яна Коллара, де опоетизовано образ Слов’янщини, Маркіян Шашкевич щедро вплив примітки-коментарі для пояснення імен слов’янських богів та географічних назв³.

Змістовність першої частини поезії “Веснівка” (лінію доні) можемо розгадати під девізою “моління цвітки”, де Доня – “цвітка дрібная” – просить рідну Неньку – “весну раненьку” – “вволити волю”, “дати долю”. Ці два слова-образи – “воля” і “доля” – вжиті у прямому значенні, без жодних фігур, поетичних тропів.

Дещо розширюю свої розважання, щоб приглянутися до поетичної структури першої частини поезії. Оті, здавалося б, прості слова-образи – “воля” і “доля” – несуть глибоке навантаження в українській духовності, вони завжди були емоційно-смісловим ядром, джерелом поетичної мови. Започатковані ті образи в пісенних пластах українського фольклору. Маркіян Шашкевич знав двотомну збірку польського фольклориста й етнографа В. М. Залеського (Вацлава з Олеська) “Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego”, брав собі його за приклад у збиранні народних пісень. Також у “Передслів’ї” до “Русалки Дністрової” згадано ім’я Томаша Падури – поета-романтика, представника “української школи” в польській літературі, з яким Маркіян Шашкевич був знайомий. Це ж у збірці Т. Падури вміщено пісню, в якій козак сидить “на могилі та й вітру питає”:

³ Шашкевич М. Твори / М. Шашкевич. – Київ, 1973. – С. 31–33.

*Скажи, вітре, скажи буйний,
Де козацька доля?
Де фортуна, де надія,
Де слава і воля?*

Запозичені з народної пісенної творчості образи переповнили сторінки спраглої до волі та долі української класичної поезії від часів Шашкевича-Шевченка. І вже у пісні-гімні чуємо про “славу і волю”, і звучить віра, що “усміхнеться доля” (П. Чубинський); і заклик луна “...до великого / Бою за добро, щастя і волю” (І. Франко); і “Ні долі, ні волі у мене нема” (Леся Українка); і поклик “За Україну, / За її долю, За честь і волю, / За народ!” (Микола Вороний).

Чуттєво-емоційний вплив створюють прямі фрази і в наступних рядках: “Щоб я зацвила”, “луг скрасила”. Краса і цвітіння – це той природний стан, що поєднувався із станом душі поета – речника романтичних стремлінь, його світлий, зоряний порив. І тут поет не обійшовся без порівнянь: “Як сонце, ясна, / Як зоря, красна...”. Із композиційною метою лексичними повторами-анафорами (“щоб”, “щоби”, “щоби-м”, “як”), а також для градаційного нагнітання художньої виразності поет, засвідчивши належну віртуозність та версифікаційну майстерність, приводить читача до кінцевої головної точки “моління” Доні: “Щоби-м згорнула / Весь світ до себе!” Про це завершення першої частини сюжету мова піде нижче.

Друга частина поезії – це перехід від попередньої сюжетної лінії до наступної, від почуттєвого до смислового, повернення до реальності, у світ (не уявний) фактів і досвіду, погляд у майбутнє. Досягнення бажаної долі має пройти через “правду життя”, “сумніви обставин” і зіткнення протиріч. “Свист вихру”, “потиск морозу”, “гудіння бурі”, які передбачує Ненька (свідомо не відходимо від структури поетичного тексту), семантично корелюються з очікуваними незгодами, яких неважко було передбачити, як і сподіваних небажаних наслідків: “Краса змарніє, / Личко зчорніє, / Головоньку склониш” (пряма ознака можливого стану Доні), і тільки “Листоньки зрониш” повертає читача до образу “цвітки дрібної”. Таке злиття персоніфікованого образу Доні з природним станом у єдиному поетичному ключі означають і людську драму мерехтливої долі, і драму суспільну. І коли на рівні людських зв’язків це викликає жаль (“Жаль мені тебе...”; “Жаль серцю буде”), то масштабніше – у суспільному вимірі – треба очікувати загальної драми. Все ж повтор фраз жалю на початку і в кінці цієї частини поезії став своєрідним обрамленням. Мотив “моління” Доні й відповіді Неньки таким способом переростає в мотив суспільних взаємозв’язків: шлях від суто людської моральної царини до загальної концептуальної сфери проведений без ідеологічного обрамлення, чим завдано багато труду тим, хто в майбутньому намагався знайти ідейно-змістовний код “Веснівки”. Забували, що автор навіть своїх переживань у вірші не висловив. Його вболівання за долю героїв передано через ліричний стан, і цей образ-переживання, власне, робить поезію ліричною.

Коли в першій частині поезії поет використовує світлі, сонячні тони, час цвітіння, то далі він переходить до суворих кольорів природних явищ. Розмисли Неньки не позбавлені передбачення майбутнього, що може настати; текстуальний конструкт тут визначають обставини, які, вірогідно, настануть. Послугування “похмурою” образністю для протиставлення омріяного і дійсного вражає. У другій лінії (Нені рідної) з отим повторюваним дрижачим “р” (“вихор”, “мороз”, “буря”,

“змарніє”, “зчорніє”) поет самим звукописом приголосного передає інший мотив, що контрастує з попереднім.

Звертаю увагу (знову) на лексичну структуру поезії. Коли в першій частині “Веснівки” поет використовує прикметникову лексику, то в другій частині діалога – відповіді Неньки, “весни раненької”, на зміну прикметникової йде дієслівна самодостатня “необразна” лексика у формах майбутнього часу, без уживання будь-яких поетичних фігур: “Бо вихор свисне, / Мороз потисне, / Буря загуде” (хмарна гама) і далі: “Краса змарніє, / Личко зчорніє”. Тут “личко” і слова в наступних рядках: “Головоньку склониш”, “Листоньки зрониш”, вжиті з пестливими суфіксами, перегукуються з ласкавим тоном попередньої частини. Два звернення: “Нене рідная!” і “Доню, голубко!” “прибрані” (“Не журися, Русалочко з-над Дністра, що-сь не прибрана”) в емоційну барву, ще раз передають тепле ставлення автора до своїх героїв.

Збережена тепла тональність завдяки пестливим формам у словах: “личко”, “головонька”, “листоньки” – сусідують із “морозними” інтонаціями. Слова досягають своєї легкості – гармонія між почуттям і думкою досягнута. І як пуант завершення контрастного мотиву: “Жаль серцю буде”. Романтичні сподівання далі залишаються мрією, вони тануть у драматичній ситуації.

А тим часом повертаємося до прикінцевого моменту “моління” Доні: “Щоби-м згорнула / Весь світ до себе!” Оце і є своєрідний ключ для розшифрування захищеного смислу “злитися зі світом” – прагнення Доні зацвісти, скрасити той луг, оті ниви, “гаї наші, ріки, доли” (М. Устиянович). Раніше в поезії “До ***” Маркіян Шашкевич висловив бажання згорнути “весь світ до себе”: “Радость з тугою в лад миленький сплести, // Милость сосвітну пригорнути к собі”. Повернення до цієї поезії дає змогу пригадати наскрізний образ, який виношував поет, щоб перенести його в інший текст.

Найбільше “Веснівка” хвилює читача тим, що наша уява починає сприймати поезію як живу картину розмови матері з дочкою. Герої ніби “страхаються” тих слів, якими поет малює тужливу дію, глибоку драму. Справді, тут поет досягає особливої майстерності, поєднуючи дві площини – світло й тінь, радість і жаль, захоплення і тривогу, а понад усе – романтичну тугу. “Веснівка” вражає простою, як ті поетові “пісеньки” і “грачки дитячі”, але за цією нескладністю криється справжня природність, лагідна чарівність. Поезія побудована в руслі фольклорного атавізму, на засадничих принципах естетики романтизму.

Для нас головним залишається розуміння, що така двочленність тексту за зміною тональності, образним ладом поезії, інтонаційним забарвленням лексики у “Веснівці” зовсім не нівелює цілісності твору – перлини українського романтизму дошевченківської доби, чистої, “як сльоза дівоча в долони серафима” (М. Шашкевич). Істинно, Маркіян Шашкевич – це поет, якого “вічна доброта повила, красна природа зростила” (“До ***. Мисль піднебесну двигчи в самім собі...”).

І як розгадати секрет впливу “Цвітки дрібної”, про що ця поезія, і як пояснити приваби цього маленького шедевра, що спочатку вражає, а далі, здавалося б, “простою” поетикою знову і знову заповнює нашу уяву, викликає здивування? Чиста образність, пісенна тональність, виплекана на фольклорних джерелах, і нарешті, “приховування” смислу ще раз наголошують, що поезія є великим дивом – це глибока почуттєва наповненість, “раювання в щирості й правді” (І. Дзюба).

Означене повище прочитання однієї поетичної мініатюри першого західно-українського поета-романтика дає підстави до висновку про непроминальну дію поетичного слова, а саме наближення читача до художнього світу Шашкевича ще раз переконує, що він став поетом “на всі часи”. І цього не можна заперечити навіть у новітні часи “мрак тьмавих”, коли його твори вилучають із шкільних підручників і триває нововалуєвський наступ на українську мову, про яку прегарно висловився поет у “національній метриці свого народу” (В. Мокрий): “Руська мати нас родила...”.

Звичайно, до поезії можна застосовувати різні підходи, щоб відкрити смислове навантаження тексту. Можливе й символічне прочитання окремих творів, і воно буде різним, як і рядовий відвідувач могили М. Шашкевича на Личаківському цвинтарі по-різному відчитуватиме образ на надгробному пам’ятникові, силкуючись відгадати, що хотів висловити скульптор у фігурі тієї жінки “з чорного металу”, “жінки чорної печалі” (І. Калинець).

“Студії одного вірша”⁴ – так назвав одну з численних своїх книжок відомий письменник і перекладач античних авторів Андрій Содомора. До названої науково-есеїстичної статті звертаюся постійно, бо вона може слугувати зразком кожному, хто взявся досліджувати поетичний текст якогось одного вірша (переважно ліричної мініатюри). Для всебічного аналізу одного вірша поета великі можливості відкриває текстуальний підхід, який плідно подала Михайлина Коцюбинська, розглядаючи поезію Тараса Шевченка у статті “Перлина лірики Шевченка: естетичний аналіз вірша “Не кидай матері...””⁵. Аналіз конкретних творів у широкому історичному й естетичному контексті, осягнення таїни “простої” поезики окремих поезій Тараса Шевченка продемонстрував у своїй ґрунтовній книзі “Тарас Шевченко. Життя і творчість” Іван Дзюба⁶. Водночас знакомитий український учений Юрій Барабаш, який проживає в Москві, за останні роки видав низку досліджень про Григорія Сковороду, Миколу Гоголя, Тараса Шевченка в контексті історософських та націософських проблем, які стали еталоном української літературознавчої науки⁷.

На завершення пропоную уступ з останньої книги Юрія Барабаша як причинок до аналізу однієї поезії Тараса Шевченка, про яку ще Іван Франко писав: “Вся та вірша – немов моментальна фотографія настрою поетової душі, викликаного образом тихого весняного українського вечора”⁸:

“...Вірш-ідилія “Садок вишневий коло хати”. Тут немає декларованих на лексичному рівні мотивів любові та України, натомість на рівні емоційному, настроєвому, на рівні психології творчості й психології сприйняття твір як сплеск, вибух ностальгійних почуттів, як тепла хвиля дорогих серцю спогадів про материзну – цілісний міто-поетичний образ, питомі, дарма що не означені словесно, складові якого, любов і Україна, поєднані, злиті, стоплені в єдину моральну й

⁴ Див.: Содомора А. Студії одного вірша / А. Содомора. – Львів, 2006. – 364 с.

⁵ Коцюбинська М. Перлина лірики Шевченка: естетичний аналіз вірша “Не кидай матері...” / М. Коцюбинська // Коцюбинська Михайлина. Мої мрії. – Київ, 2004. – Т. 1. – С. 36–49.

⁶ Дзюба І. Тарас Шевченко. Життя і творчість / І. Дзюба. – Київ, 2008. – 720 с.

⁷ Див. кн. Юрія Барабаша “Коли забуду тебе, Єрусалиме...” (2001); Тарас Шевченко: імператив України (2004); Вибрані студії (Сковорода. Гоголь. Шевченко) (2006); Просторінь Шевченкового слова (2011).

⁸ Франко І. Збір. творів: у 50 т. / І. Франко. – Київ, 1981. – Т. 31. – С. 68.

суспільну цілість. І третім компонентом, так само органічним, не віддільним од двох інших, є узагальнений образ Матері (матерів), без якого неможливо уявити тієї тихої родинної вечери коло хати, у вишневому садку, що споконвіку сприймався українською колективною свідомістю (й особливо Шевченком!) як архитипальний символ омріяного раю, Едему – втілення екзистенційної, хоч іще вповні й не розкутої, сутності України, національного буття в цілому”⁹.

Vasyl Horyn. The poetic pearl of Markiyan Shashkevych (the analysis and interpretation of “Vesnivka” poem)

the article analyzes poetical works of Markiyan Shashkevych on the example of “Vesnivka” poem, which reveals the specifics of Galician family life at the first decades of 19th century. The author asserts that Markiyan Shashkevych achieved high mastery as a poet due to combination of two contrasts – the light and the shadow, the happiness and the sorrow, the admiration and the anxiety as well as the romantic nostalgia. “Vesnivka” surprises us by its frankness, and at the same time this poem is about real naturalness and mild charm. The poetry is based on folkloric atavism and on the leading principles of the romantic aesthetics.

Keywords: Galicia, Markiyan Shashkevych, romantic aesthetics, the “Vesnivka” poem, family life.

⁹ Барабаш Ю. Просторинь Шевченкового слова: Текст – контекст, семантика – структура / Ю. Барабаш. – Київ, 2001. – С. 184.